

HUKUKSAL AÇIDAN ÖLME HAKKI VE KABUL EDİLEBİLİRLİĞİ SORUNU

*Dr. Ömer ÖMEROĞLU**

Giriş

İnsan kendi isteğiyle bağlantılı olmaksızın dünyaya gelir. Bununla birlikte, doğuşuyla beraber güçlü bir yaşama isteği taşır. Bilinç taşıyan tek canlı olarak insan, doğumuyla beraber dünyayı tanıma ve anlama sürecine başlar. Bilinçlenme süreci olarak da ifade edilebilecek bu süreçte, insan, yaşamın sonu olduğunun, zamanını bilemese de, bir gün öleceğinin farkına varır.

Öleceğini bilerek yaşayabilen tek canlı olarak insan için hayat, yaşama isteğiyle ölümün farkındalığı arasındaki denge üzerinde devam eder.

Bilinç taşımanın tek sonucu tanıma ve anlama sürecinde olmak değildir. Bilinç taşımanın en önemli ve düşüncemize göre zorunlu sonucu sorgulama yapmaktır. Bilinç, insanı çevresini, etrafında olanları, çoğu kez başkalarınca bazen de kendisi tarafından ortaya konulan davranışları sorgulamaya götürür. Yaşamın nedenini veya anlamını, hayatının bir döneminde düşünmeyen ve sorgulamayan insan yok gibidir.

Hayat insanların pek azına arzu ettikleri yaşam koşullarını sunar, ancak çoğu zaman insanların iç dünyasındaki isteklere kayıtsız kalır, bazen de insanlar hayatın kendilerine karşı kayıtsız kaldığını düşünebilir. Hayatın anlamını sorguladığında kendisi açısından doyurucu sonuçlara ulaşamayan birey yaşamın anlamsızlığına hükmedebilir. Hastalık, kaza veya başkaca nedenlerle sağlığını yaşamdan zevk almayacak düzeyde kaybeden, aynı nedenlerden dolayı dayanılmaz ağrılar duyan, acı çeken bireyler yaşamı çekilmez bulabilir.

Bu durumdaki birey yaşamak yerine ölümü tercih ederse ne olacaktır?

Çağlar boyunca düşünürler, bireyin yaşamayı reddetme ve ölümü seçme konusunda bir hakkı olup olmadığı sorusuna çözüm aramıştır. Din adamları

* Aliğa Cumhuriyet Başsavcısı.

da aynı soruya kayıtsız kalmamış ve dinlerin koyduğu kurallar içinde bu soruya yanıt getirmeye çalışmıştır.

Bireyin ölüm tercihi bir hak olarak düzenlenecek midir? Başka bir söyleyişle yaşam hakkı karşısında bir ölme hakkı var mıdır?

Bu çalışmada bireyin ölme tercihinin bir hak olarak düzenlenip düzenlenmeyeceği konusu ele alınacaktır. Konu incelenirken ölme hakkının kapsamı, eski çağlardan bu yana ölme hakkı üzerinde düşüncelerle, dinlerin konuya bakış açısı anlatılacak, karşılaştırmalı hukuktaki durum, Türk hukukundaki durum ele alındıktan sonra güncel tartışmalara girilerek tartışmaların değerlendirilmesi yapılacaktır.

I. Ölme Hakkının Kapsamı

Ölme hakkı, intihar, ötanazi ve hekim destekli intiharı kapsar¹. İntihar, bireyin kendi yaşamına son vermesidir².

Ötanazi, ölümcül, tedavi edilemez veya tedavisi çok büyük acılar veren hastalıklara tutulmuş bireylerin ölümlerine izin verilmesi veya yardım edilmesidir³.

Ötanazi, başka ayrımları da yapılmakla beraber genelde pasif ve aktif ya da istemli ve istem dışı olarak ayrılmaktadır.

Pasif ötanazi tıbbi olanaklarla yapay olarak canlı tutulan kişilerin yaşam destek sistemlerinin kapatılması yoluyla yaşamlarına son verilmesidir⁴.

Aktif ötanazi ise ölümcül ya da tedavi edilmez veya tedavisi büyük acı veren hastalığa tutulmakla beraber yaşam destek birimlerine ihtiyacı olma-

1 Bkz. EROĞUL, Cem (1993), "Ölüm Hakkı", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C:48, S:1-4, s.47 vd.

2 POLAT, Oğuz, "İntihar", <http://www.adlitip.org> (Erişim Tarihi: 10.09.2009).

3 Bkz. YOUNG, Robert (2008), "Voluntary Euthanasia," <http://plato.stanford.edu> (Erişim Tarihi: 10.09.2009).

4 ÜLMAN, Yeşim Işıl (2007), "Yaşamın Sonu İle İlgili Tıp Etiği Sorunları" Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı (İstanbul, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayını), s.382, Bkz. MAISONNA VE, Germaine Aller, "Euthanasia, Eugenesia y Vida", <http://www.mednet.org> (Erişim Tarihi: 02.12.2009).

yan bireylerin, kendi istekleriyle, iğne, ilaç uygulaması gibi yöntemlerle yaşamlarına son verilmesidir⁵.

İstemli ötanazi bireyin iradesine ulaşılabilen ötanazi türüdür. Birey, iradesini anlaşılır biçimde ifade edebilmektedir⁶.

İstem dışı ötanazi ise bireyin iradesini ifade edemediği ötanazi türüdür. Birey, iradesini bildirememekle beraber geçmişteki görüş ve sözlerinden, hayat tarzından iradesine ulaşılmaktadır⁷.

Hekim destekli intihar, hekim ya da sağlık çalışanının hastanın ölmesini kolaylaştıracak eylemi için yol göstermesi, öneride bulunması ve araç temin etmesidir. Burada hekim ya da sağlık çalışanı sağlık destek biriminin kapatılması, tedaviye son verilmesi veya hastaya ilaç uygulanması gibi bir davranışta bulunmamakta, sadece yol göstermekte ve öneride bulunmakta veya araç temin etmektedir.

II. Eski Çağlardan Günümüze Ölme Hakkı Üzerine Düşünceler ve Dinlerin Ölme Hakkına Bakış Açısı:

1. Eski Çağlardan Günümüze Ölme Hakkı Üzerine Düşünceler:

Ölme hakkının tartışıldığı ilk dönem antik çağdır. Bireylerin açlık tehlikesi, yaşlılık gibi nedenlerle yaşamlarına sıklıkla son vermeleri, antik çağdaki tartışmaların temel nedenini oluşturmuştur⁸.

Bireyin yaşam ve ölüm arasında tercih yapabileceğini savunan ilk düşünür Platon'dur⁹. Ancak, Platon bu tercihin yapılabilmesi için, kişinin tedavisi

5 ÜLMAN, s.382.

6 İNCEOĞLU, Sibel (1999), Ölme Hakkı Ötanazi (İstanbul, Ayrıntı Yayını), s.157, Bkz. PRZYGODA, Pablo (1999), "La Euthanasia y En Otros Países", *Medicina Buenos Aires*, No:59, s.195-196.

7 İNCEOĞLU, s.157.

8 KUMAŞ, Gülşah (2005), Adana İlinde Çeşitli Hastanelerin Ötanazi Hakkında Düşünceleri (Yayınlanmamış Master Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü), s.7.

9 TERZİOĞLU, Arslan (1994), "Euthanasie (Ötanazi) ve Getirdiği Etik Sorunlar", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Dergisi*, S:2, s.17, MURKEY, P.N/SINGH, K.S (2008), "Euthanasia [Mercy Killing], *Journal of Indian Academy of Forensic Medicine*, Vol:30, No:2, s.94.

olmayan bir hastalığa tutulmuş olmasını veya sürekli bir sakatlık durumunda bulunmasını gerekli saymıştır¹⁰.

İntihara karşı olan Aristo da Platon gibi düşünmüş¹¹, özellikle ağır sakatlıklarla doğan bebeklerin topluma yük oluşturmaması için, yaşamlarına son verilmesi gerektiğini ileri sürmüştür¹².

Stoacı okulun kurucusu Zenon, bireyin yaşamla ölüm arasında tercih yapabileceğini savunmuş ve doksanssekiz yaşında intihar etmiştir¹³.

Stoacı okulun önemli temsilcisi Seneca, ölümün yaşam gibi doğal görülmesini isteyerek, “bineceğim gemiyi, oturacağım evi seçiyorsam, ölümü de seçmeliyim” şeklindeki ünlü sözüyle, bireyin ölme hakkının bulunduğu kabul etmiştir¹⁴.

Roma’da ilk dönemler ölüm tercihinde hoşgörüyü bakılırken, özellikle köleler arasında intiharın yaygınlaşması nedeniyle, son dönemlerde bireylerin ölüm tercihinde bulunmayacakları düşüncesi hakim olmuştur¹⁵.

15. yüzyılda St. Augustine, ölüm hakkının bulunmadığını, ölümü seçmenin kiliseye ve devlete karşı suç oluşturacağını savunmuş, Thomas Aquinas ise yaşamın Tanrı’nın armağanı olup bu nedenle vazgeçilemeyeceğini belirtmiştir¹⁶.

Ütopia adlı eserinde Thomas More, hastalık nedeniyle büyük acılar çeken kişilerin acılarının dindirilmesi için ölümü seçebileceklerini yazmıştır¹⁷.

10 KUMAŞ, s.7, Bkz. SCHERER, Jennifer M./SIMON Rita James (1999), Euthanasia and The Right of Die: A Comparative View (Rowman-Littlefield Yayını), s.2, GORSUCH, Neil McGill (2006), The Future of Asisted Suicide and Euthanasia (Princeton Üniversitesi Yayını), s.23.

11 MURKEY/SINGH, s.94.

12 KUMAŞ, s.7.

13 RETTERSTOL, Nils (1993), Suicide: a European Perspective (Cambridge Üniversitesi Yayını), s.15.

14 RETTERSTOL, s.15.

15 ORAL, Gökhan (1997), “İntihar ve Adli Bilimler”, Yeni Symposium, C:35, S:2-3, s.46.

16 SCHERER/SIMON, s.3.

17 ÇELİK, Faik(2005), “Türk Hukuk Sistemine ve Biyo-Hukuk Sözleşmesine Göre Ötanazi”, Kamu Hukuku Arşivi Dergisi, Kasım Sayısı, s.169.

Faydacılık okulunun kurucusu Bentham, kişilerin yaşamak yerine ölmekten yana tercih yapabileceklerini belirtmiş¹⁸, aynı okulun temsilcilerinden Mill, bireyin kendisiyle ilgili en doğru kararı verebileceği düşüncesinden hareketle, yaşamak yerine ölümü seçebileceğinin ısrarlı savunucusu olmuştur¹⁹.

Bacon, hastalık nedeniyle acı çeken kişinin ölümü seçebileceğini belirten, ölüm tercihinin kullanan kişinin hekimlerden yardım alabileceği görüşünü de ileri sürmüştür²⁰.

1895 yılında Alman hukukçu Jost “Öldürme Hukuku” adlı kitabında, ölmek isteyen ümitsiz hastaların ölümü tercih edebileceklerini belirtmiştir. Jost, az ömrü kalmış ve ızdırap çeken bireylerin yaşamının değerinin kalmadığını da iddia etmiştir²¹.

Günümüzde ölme hakkıyla ilgili tartışmalar yoğunlaşmıştır²².

2. Dinlerin Ölme Hakkına Bakış Açısı:

Yahudilikte, yaşamın ne zaman son bulacağına Tanrı'nın karar verebileceği, ölümü seçmenin Tanrı'nın isteğine aykırı olacağı düşüncesiyle ölme hakkının bulunmadığı kabul edilmektedir²³. Bu nedenle de bireyin ölüm tercihi cinayetle eşdeğer tutulmakla ve yaşam her koşulda korunması gereken bir değer olarak görülmektedir²⁴.

18 Bkz. WHITING, Raymond (2002), *A Natural Right to Die: Twenty-Three Centuries of Debate* (Greenwood Yayını), s.70

19 MILL, John Stuart (2001), *Utilitarianism 1863* (Batoche Boks Kitchener Yayını), s.10, Bkz. MAJ, Jane, “Moral Law Based on Immanuel Kant’s Ethics and John Stuart Mill’s Argument for Utilitarianism”, <http://www.snonline.net> (Erişim Tarihi: 13.08.2009).

20 DOWBIGGIN, Ian (2007), *A Concise History of Euthanasia: Life, Death, God and Medicine* (Rowman-Littlefield Yayını), s.23.

21 AYDIN, Erdem/ERSOY, Nermin (1994), “Tıbbi Etik’te Adalet İlkesi”, *Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi*, S:2, s.65, Bkz. BURLEIGH, Michael (1994), *Death and Deliverance: “Euthanasia” in Germany c.1900 to 1945* (Cambridge Üniversitesi Yayını), s.12.

22 Bkz. s.9.

23 KEENE, Michael (2002), *Religion in Life and Society* (Folens Limited Yayını), s.32.

24 ROSNER, Fred (1991), “Jewish Perspectives on Death and Dying”, *Jewish Medical Ethics*, Vol:2, No:1, s.38.

Hristiyanlıkta, yaşamın Tanrı'nın armağanı olduğu ve bu nedenle yaşamdan vazgeçilemeyeceği düşüncesi birçok kilisenin bakış açısını oluşturmaktadır. Bununla birlikte nonconformist kilise ve İngiliz kilisesi, ağır hastalık durumunda, bireylerin huzur içinde ölebilmeleri için ölüm tercihinde bulunabileceklerini kabul etmektedir²⁵.

İslamiyette genel görüş ölme hakkının bulunmadığı yolundadır. Hayatın başlamasında ve son bulmasında insanın bir yetkisi yoktur. Birey sıkıntı ve acı çekse de yaşamına son verme hakkına sahip değildir, bu halde dahi yaşamını devam ettirmekle yükümlüdür²⁶. Ancak son dönemlerde içinde bulunduğu sağlık yetersizliği ya da hastalık nedeniyle acı çeken bireylerin tedavilerine son verilmesinin İslamiyete aykırı olmadığı düşüncesi sınırlı biçimde savunulmaya başlanmıştır²⁷.

III. Karşılaştırmalı Hukukta Ölme Hakkı:

Kanada hukuk sistemi hastalık, kaza veya başka bir sağlık yetersizliği nedeniyle bedensel ya da ruhsal acı çeken ve iyileşme umudu olmayan bireylerin tedaviyi reddederek ölümü seçmelerine izin vermekte hekim ve sağlık çalışanının bu konumdaki bireyin ölümü tercihine aktif olarak katılmasına izin vermemektedir²⁸.

Avustralya'da Kanada uygulamasına benzer biçimde iyileşme umudu olmayan ve bu nedenle acı çeken bireylerin hekim gözetiminde ölümlerine izin verilmesini düzenleyen yasa bir yıl yürürlükte kalmış ve sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Bununla birlikte 2009 yılı Ağustos ayında Batı Avustralya Yüksek Mahkemesi felçli ve yaşlı bir erkeğin beslenmekten kesilmesi talebinin hukuka uygun ve kabul edilebilir olduğuna karar vermiştir²⁹.

²⁵ KEENE, S.31.

²⁶ Bkz. KAYA, Ali (1994), "İslam Hukukuna Göre Ötanazi," Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:6, S:2, s.136.

²⁷ MAHMOOD, Kaiser (2008), "Difference Between Voluntary Active and Passive Euthanasia", <http://www.rmj.org.pk> (Erişim Tarihi: 16.12.2009).

²⁸ MURKEY/SINGH, s.94.

²⁹ Bkz. SHARMA, B.R (2005), "Euthanasia: An overview of the Journey from inception to implementation", J Punjab Acad Forensic Med Toxicol, Vol:5, s.33-34, ayrıca bkz. <http://www.aktifhaber.com> (Erişim Tarihi: 16.12.2009).

Amerika Birleşik Devletleri'nin elli eyaletinden yirmi üçünde pasif ötanazi tabir edilen ve iyileşmesi mümkün olmayan hastalığa tutulmuş bireylerin bağlı oldukları tıbbi destekleri çekilerek, tedaviye son verilerek ölümlerine izin verilmesi kabul edilmektedir³⁰.

İsviçre'de iyileşme umudu kalmamış hastaların ölümlerine izin verilmesi veya yardım edilmesi yazılı hukuka aykırıdır. Ayrıca intihara yardım etmek, yönlendirmek de yasaktır, suç sayılmakta ve ceza gerektirmektedir. Bununla birlikte İsviçre'de iyileşme umudu kalmamış hastaların ölümlerine izin verilmesi ve yardım edilmesi de facto olarak savcılıklarca soruşturma konusu yapılmamakta, aynı zamanda intihar eden ya da intihara teşebbüs edenlere yardım edenler, yönlendiren kişiler hakkında da de facto olarak soruşturma yapılmamaktadır³¹.

Hollanda da, 2001 yılında kabul edilen bir yasayla yaşamından umut kesilmiş veya içinde bulunduğu hastalık ya da sağlık yetersizliği nedeniyle acı çeken, yaşamdan bu nedenle zevk almamayan bireylerin, etkili denetim mekanizmaları altında, ölüm tercihlerine yasal olarak olumlu yanıt verilmesine olanak tanınmıştır. Bu düzenleme talep edenlerin tedavilerine son verilmesi, yaşam destek birimlerinin çekilmesi ile sınırlı olmayıp, iğne yapmak, ilaç vermek gibi ölümü doğuracak hareketlerin yapılmasını da içermektedir. Hollanda hukuk sisteminde hem pasif hem aktif ötanazi hukuki sayılmaktadır. Ancak bu yasal düzenleme yapılmadan önce de Hollanda'da ötanazi uygulamaları de facto olarak cezalandırılmamıştır³².

Belçika'da 2002 yılında iyileşme umudu bulunmayan, tıbbi olarak sürekli ve dayanılmaz acı çeken hastaların taleplerine bağlı olarak ölümlerine izin verilmesine olanak sağlayan yasa yürürlüğe girmiştir.

30 ÖZKARA, Erdem (2002), "Yardım mı Öldürme mi?", Radikal Gazetesi 14.04.2002.

31 HURST, Samia A/MAURON, Alex (2003), "Asisted Suicide and Euthanasia in Switzerland:allowing a role for non-physicians", British Medical Journal, February 2003, s.271 vd.

32 ZASTROW, Charles/KIRST-ASHMAN, Karen K. (2009), "Understanding Human Behaviour and the Social Environment" (Brooks/ Cole, Cengage Learning Yayını), s.649.

Lüksemburg 2009 yılı içinde hastaların talebi üzerine ötanazi uygulayan hekimlere ceza verilmesini engelleyecek bir hukuki düzenleme yapmıştır³³.

Fransa'da 2005 yılının nisan ayında kabul edilen bir yasayla iyileşme umudu kalmamış ve içinde bulunduğu hastalık nedeniyle dayanılmaz acılar çeken bireylerin isteklerine bağlı olarak tedavilerine son verilebileceği kabul edilmiştir³⁴.

Almanya'da intiharı teşvik ve yardım eylemleri suç sayılmamaktadır. Ancak ötanazi yasaktır³⁵.

Norveç'te ötanazi ve intihara yardım suç sayılmakta ancak cezada indirim nedeni olmaktadır³⁶.

İsveç'te de ötanazi ve intihara yardım suç sayılmakta, bununla birlikte savcılar dava açmayabileceği gibi, mahkeme ceza indirimine gidebilmekte veya ceza vermemek yolunu seçebilmektedir³⁷.

IV. Türk Hukukunda Ölme Hakkı:

Hukuk sistemimizde intihar suç olarak düzenlenmemiştir. Bunun nedeni suçun aktif öznesiyle pasif öznesinin birleşmemesidir.

Hukuk sistemimizde intihara teşebbüs de cezalandırılmamaktadır. Düşüncemizce intihara teşebbüsün cezalandırılmamasının nedeni intihar sürecindeki bireyin cezalandırılma korkusu yaşayarak süreci durdurmaktan vazgeçmesini önlemektir.

Hekim destekli intihar hukuk sistemimizde suçtur ve cezalandırılmaktadır. 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun intihara yönlendirme başlıklı 84. maddesi intihara azmettirme, teşvik etme, intihar kararını kuvvetlendirme

³³ ERŞAN, Mesude (2009), "Ötanazi Cinayet mi Kurtuluş mu?," Hürriyet 16.12.2009.

³⁴ DUTTGE, Gunnar (2005), "Avrupa'da Ölüm Yardımına İlişkin Gelişmeler", Çev: Hakan Yaman, Kamu Hukuku Arşivi Dergisi, Kasım Sayısı, s.179.

³⁵ HOT, İnci/DOĞAN, Hanzade (2006), "Almanya'da Ötanaziye Yaklaşım", Türkiye Klinikleri J Med Ethics, S:14, s.92-95.

³⁶ MATERSTVEDT, L J /KAASA, S (2002), "Euthanasia and Physician Asisted Suicide in Scandinavia", Palliative Medicine, No:16, s.22.

³⁷ MATERSTVEDT/ KAASA, s.26, ARTUK, Mehmet Emin (1992), "Ötanazi", Yargıtay Dergisi, C:18, S:3, s.313.

veya intihara herhangi bir şekilde yardım etme eylemlerini suç saymakta ve cezalandırmaktadır. Bu durumda hangi koşulda olursa olsun hastasının intiharına yol gösteren ya da araç tedarik eden hekim veya sağlık çalışanı düşüncemize göre bu maddenin ceza yaptırımına muhatap olacaktır.

Ötanazi uygulaması yapan hekim veya sağlık görevlisi bunu ister ilaç vermek, iğne yapmak gibi bir davranışla ister tıbbi destek cihazını çekmek suretiyle yapsın, 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 81. maddesinde düzenlenen kasten öldürme suçuna ilişkin ceza yaptırımının muhatabı olacaktır.

Ayrıca, tedaviyi kesmek suretiyle hastanın taleple dahi ölümüne izin veren hekim ya da sağlık çalışanı da kanunla veya sözleşmeyle verilmiş bir görevi olduğu sürece düşüncemize göre 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 83. maddesinde düzenlenen ihmali davranışla kasten öldürme suçunun ceza yaptırımına muhatap olacaktır.

Her ne kadar 23420 sayılı Hasta Hakları Yönetmeliğinin 25. maddesi hastaya tedaviyi reddetme ve durdurma hakkını tanımışsa da yönetmelikle tanınan bu hak normlar hiyerarşisindeki yeri nedeniyle kanunla verilmiş bir icrai davranışta bulunma yükümlülüğünü kaldırmamaktadır.

Anayasamızın ölme hakkına bakış açısı ise ileride, değerlendirme bölümünde ele alınacaktır³⁸.

V. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Ölme Hakkı:

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ölme hakkıyla ilgili iki önemli davayla karşılaşmıştır. Bunlardan ilki Sanles Sanles isimli kişinin İspanya aleyhine açtığı davadır. Bu davada Sanles, bir akrabası olan Sampetro'nun iki kolu ve iki bacağı felçli ve yaşlı olması nedeniyle yaşamının sonlandırılması isteminin İspanyol yetkili makamlarınca reddi üzerine, İspanya aleyhine dava açmış ancak Sampetro'nun dava sürecinde hayatını kaybetmesi nedeniyle başvuranın mağdur olmadığı gerekçesiyle mahkeme husumet bulunmadığından davayı reddetmiştir³⁹.

³⁸ Bkz. s.14.

³⁹ KORFF, Douwe (2006), Yaşam Hakkı, İnsan Hakları El Kitapları, No:8 (Avrupa Konseyi Yayını), s.18.

Konunun asıl tartışıldığı dava, Dianne Pretty isimli bayanın İngiltere aleyhine açtığı davadır. Boyundan aşağısı felç olan, konuşma sıkıntısı çeken fakat kendi başına karar alabilme yeteneği devam eden Pretty, yaşamına son verme konusunda eşinden yardım alabilmesi için İngiltere yetkili makamlarına başvurmuş ve başvurusu reddedilmiştir. Pretty bunun üzerine İngiltere aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde dava açmış ve gerekçe olarak çektiği acının sözleşmenin 3. maddesi anlamında onur kırıcı olduğunu göstermiştir. Mahkeme talebi Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin yaşam hakkını düzenleyen 2. maddesi, onur kırıcı muamele yasağını düzenleyen 3. maddesi ve özel hayata saygıyı düzenleyen 8. maddeleri doğrultusunda yorumlayarak 29 Nisan 2002 tarihli kararını vermiştir. Kararda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi sözleşmenin 2. maddesinin ölme hakkını tanıyarak şekilde yorumlanamayacağını ve 2. maddeye aykırılık bulunmadığını, 3. maddenin de üye devletlere yaşamı sonlandıracak düzenlemeler yapma yükümlülüğünü getirmediğini belirtmiştir. Ancak mahkeme sözleşmenin 8. maddesiyle ilgili yorum yaparken kişisel irade ve kendi kaderini tayin hakkı kavramlarına girmiş ve dava açanın “onursuz ve acı verici olduğunu düşündüğü yaşamın sonundan kaçmayı seçme” isteğini kişisel iradeyi kullanmanın bir sonucu olarak görmüş ve bu seçimin engellenmesini sözleşmenin 8. maddesinin 1. fıkrasında düzenlenen özel hayata saygı hakkına müdahale anlamına geldiğini de vurgulamıştır⁴⁰.

Düşüncemize göre Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi bu kararında temelini Amerikan hukuk sisteminde bulan “bireyin kendi kaderini tayin hakkı” kavramını, yaşam hakkı kavramıyla sentezleyerek Amerikan hukuk sistemiyle Kara Avrupası hukuk sistemi arasında bir köprü kurmuştur. Bu şekilde mahkeme, bir yandan yaşam hakkını korunması gereken bir değer sayarken diğer yandan içinde buldukları sağlık yetersizliği nedeniyle dayanılması zor acılar çeken bireylerin yaşamlarına son verme konusunda seçim yapma haklarının varlığına da işaret etmiştir.

Kanaatimizce Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bu kararı ötanazi ile yaşam hakkının birlikte varolabileceğinin ve yaşam hakkıyla ölme hakkı karşıtlığına girmeden konunun nasıl çözüme bağlanabileceğinin güzel bir örneğini oluşturmaktadır.

⁴⁰ KORFF, s.21.

VI. Ölme Hakkı Üzerine Güncel Tartışmalar:**1. Ölme Hakkına Karşı Olanların Görüşleri:**

Yaşam hakkını tüm hakların özü olarak kabul eden görüş, yaşam hakkını adeta maddeyi oluşturan atomlar gibi görmektedir. Nasıl ki atomların parçalanması halinde madde bütünlüğünü koruyamazsa, yaşam hakkına müdahale edilmesi halinde insan varlığını koruyamaz. Yaşam hakkı olmadan diğer haklar varolamaz. Bu nedenle yaşam hakkının üçüncü kişilere ve topluma karşı korunması gerektiği kadar, bireyin kendisine karşı da korunması gerekir. Bu nedenle hukuk kuralları kendini öldürmeyi düzenleyemez, kişilikten vazgeçmek anlamına gelen ölme hakkını onaylayamaz⁴¹.

Başka bir görüşe göre ise yaşam, insan bilinciyle algılanabilen bir gerçekliktir. İnsan devamlı olarak bu gerçekliği anlamaya çalışır. İnsan bilinciyle en uyumlu eylem varlığını sürdürmektir⁴². Zaten kaçınılmaz bir son olan ölümü çabuklaştırma çabasına girmeye gerek yoktur. Ölme hakkını tanımak insanın yaşama arzusuna ve doğasına aykırılık oluşturur. Ölme hakkı yerine kaliteli yaşama hakkı tartışma konusu yapılmalı, devlet, toplum ve bireyler hangi koşullarda olursa olsun insanın kalan ömrünü kaliteli, rahat ve huzurlu geçirmesi için gerekli tedbirleri almalıdır⁴³.

Diğer bir görüşe göre yaşam hakkı devredilemeyen ve vazgeçilemeyen haklardandır. Hiç kimseye yaşamı üzerinde işlem yapma yetkisi verilemez. Yaşamdan vazgeçmeye ilişkin her türlü işlem ve eylem hukuka aykırıdır.

Yaşam hakkının vazgeçilmezliği Anayasamızın 17. maddesinin düzenlemesinden kaynaklanmaktadır. Anayasamızın 17. maddesi herkesin yaşama hakkına sahip olduğunu hükme bağlamakta ve istisnalarını belirtmektedir.

41 SAVCI, Bahri (1980), Yaşam Hakkı ve Boyutları (Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını), s.31.

42 SEZER, Sezgi/KAYA, Pelin (2009), "Gelişimsel Açıdan Ölüm Kavramı", Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, S:13, s.151.

43 ABAAN, Süheyla (1997), "Ötanazi: Hastalarımıza Borcumuz mu?", Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi, S:5, s.96.

Bu nedenle yaşamdan vazgeçmeye ilişkin işlem ve eylemler Anayasaya da aykırı olacaktır⁴⁴.

Başkaca bir görüşe göre yaşam hakkı bireyin topluma ve ailesine karşı görev ve sorumluluklarını da içerir. Bireyin ölüm tercihini hukuksallaştırmak onun bu görev ve sorumluluklarından kaçmasını meşru kılmak anlamına gelir. Bireyin üzerinde toplumun da hakları vardır⁴⁵.

Bireyin yaşamının sona erdirilmesi isteğini her zaman ruhi dengesizlik işareti olarak gören görüş, bireyin normal koşullarda böyle bir istekte bulunamayacağını, yaşamına son verilmesi isteğinde bulunan kişinin hastalık ya da ruhsal bunalım nedeniyle ruhi dengesizlik içerisinde olduğunu ve iradesine değer verilemeyeceğini savunmaktadır⁴⁶.

İçinde bulunduğu sağlık yetersizliği nedeniyle yaşamına son verilmesini isteyen bireylerin bu isteğinin yerine getirilmesinin tıbbi gelişmeleri önleyeceğini savunan görüş ise sağlık yetersizliği nedeniyle yaşamına son verme isteğinde bulunan bireylerin bu isteğine hukuken olanak tanınması halinde bu kişilerin iyileştirilmesi konusundaki tıbbi araştırmalara ve çalışmalara gerek duyulmayacağını, bu durumda tıbbi gelişmelerin önleneyeğini belirtmektedir⁴⁷.

Sağlık yetersizliği veya hastalık ya da kaza gibi nedenlerden dolayı içine düştükleri durum sebebiyle bireylerin yaşamlarına son verilmesine hukuki olanak tanınmasının, kötüye kullanımlara neden olacağını savunan görüşse bu durumdaki bireylerin yaşamlarına son verme isteminde bulunmaları için psikolojik baskı görebileceklerini, böyle bir hakkın bakım yükümlülüğünden

44 FEYZİOĞLU, Metin (1993), "Açlık Grevi", Ankara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi, C:43, S:1-4, s.163; TAŞKIN, Ozan Ercan (2005), "Ceza Hukuku Bakımından Yasal Olmayan Tıbbi Müdahale", Eskişehir Barosu Dergisi, S:6, s.139.

45 GORMALLY, Luke (1997), "Euthanasia and Asisted Suicide: Seven Reasons Why They Should Not Be Legalized", <http://www.lifessues.net> (Erişim Tarihi: 20.12.2009), SOYASLAN, Doğan (1990), "Türk Hukuk Düzeni ve Açlık Grevi Yapan Kişilere Müdahale Sorunu", Yargıtay Dergisi, C:16, S:3, s.275.

46 REİSOĞLU, Seza (1983), "Hekimlerin Hukuki Sorumluluğu", Sorumluluk Hukukunda Yeni Gelişmeler Sempozyumu (İstanbul, Mukayeseli Hukuk Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını), s.6.

47 RAVENSCROFT, Peter (1998), "The Right to Die", <http://www.newint.org> (Erişim Tarihi: 21.12.2009).

kurtulmak ya da miras elde etmek gibi nedenlerle kötüye kullanılabileceğine vurgu yapmaktadır.

Aynı görüş benzer konumda olup yaşamına son verme isteminde bulunmayan bireylerin kendilerini bu talepte bulunanlara göre küçük görebileceklerini ve olumsuz bir psikolojik durum oluşturacağını da söylemektedir⁴⁸.

Hipokrat yeminin hekimlere ve sağlık çalışanlarına hastalarını iyileştirme yükümlülüğü yüklediğini belirtilen görüşse hekimlerin ve sağlık çalışanlarının hastaların ölümlerine izin vermelerinin bu yükümlülüğün ihlali anlamına geleceğini beyan etmektedir. Bu görüşe göre, hekimler ve sağlık çalışanları ölüm tehlikesi altındaki hastalar istemese bile, tıbbi yardımda bulunmak zorundadır⁴⁹.

İyileşme umudu kalmayan hasta teriminin içeriğinin açık olmadığını belirten görüşse ölüme kesin olarak bakılan hastaların sonradan iyileşebileceğini ve hekimlerin bu konuda hata yapabileceklerini savunmaktadır⁵⁰.

2. Ölme Hakkından Yana Olanların Görüşleri:

Ölme hakkından yana olan en iddialı görüş, ölümü seçmenin bir özgürlük olduğunu savunan görüştür. Bu görüşe göre birey, dünyaya isteği dışında gelmektedir. Aynı şekilde doğum zamanını, ailesini, vücut şeklini, cinsiyetini seçmemekte ve içinde doğacağı koşulları belirleyememektedir. Öyleyse ölüm bireyin tek somut seçimidir. Ölümü seçmek bir özgürlüktür, hatta bireyin en büyük ve son hakkıdır⁵¹.

Ölme hakkı konusunda iddialı bir diğer görüş de yaşama hakkının, ölme tercihini de kapsadığını, yaşam hakkının ancak ölme hakkı ile beraber anlam

48 VELLEMAN, David (2007), "Aganist the Right to Die", <http://www.clas.ufl.edu> (Erişim tarihi 21.12.2009) KARACA, Süleyman (2001), "İnsan Hakları ve Hasta Hakları Bağlamında Ötanazi", <http://www.yayin.adalet.gov.tr> (Erişim Tarihi: 21.12.2009).

49 AŞÇIOĞLU, Çetin (1993), *Tıbbi Yardım ve El Atmalardan Doğan Sorumluluk* (Ankara, Olgaç Yayını), s.41.

50 ÇAĞLAYAN, Muhtar (1966), "Ötanazi ve İntihar", *Adalet Dergisi*, C:57, S:1, s.5.

51 EROĞUL, s.53, CHESSER, Euastace (1968), *Why Suicide*, (London, Arrow Books Yayını), s.123-125.

kazanacağını ve bireyin kendisine anlamsız gelen yaşamı reddetme hakkına sahip olduğunu savunmaktadır⁵².

Son dönemlerde güç kazanan bir görüşse yaşamın niteliği üzerinde durmaktadır. Bu görüşe göre yaşam hakkı bireyin hayatta kalma hakkına indirgenemez. Sadece soluk almaktan ibaret bir hayat, yaşam değildir.

Yaşam hakkı ancak insanca bir yaşam adına savunulabilir⁵³. Bireye asgari kalitede bulunmayan yaşamı reddetme hakkı tanınmalıdır⁵⁴.

Bir başka görüş, yaşamını cihazlara bağlı olarak sürdüren bireyin ölme tercihini, yaşam hakkının dokunulmazlığı teziyle engellemeyi en büyük kişilik hakkı tecavüzü saymaktadır⁵⁵.

Kişi iradesini ve yaşamı üzerinde söz sahibi olmasını temel alan görüş de, bireyin bedeni ve yaşamı üzerinde söz sahibi olması ve bu konuda özerkliğe kavuşması gerektiği düşüncesiyle, yoğun acılar içindeki umutsuz hastaların acılarına son verilmesine olanak tanıyan bir ölme hakkının kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır⁵⁶.

3. Değerlendirme:

Öncelikle belirtmeliyiz ki, hak kavramı kamu hukuku açısından tartışılabilir bir kavramdır. Haklılığını düşündüğümüz doğal hukuk ve modern doğal hukuk teorileri bir yana, normatif anlamda haklar doğmakla başlar ve ölmekle son bulur. Bu nedenle ölme hakkı adı altında bir haktan düşüncemize göre bahsedilemez ve ölmek bir hak olarak düzenlenemez. Ölümü bir hak olarak düzenlemek, özgürlüğü yok etme özgürlüğünü hukuken tanımaktan farklı değildir.

Ölme hakkı kavramının sağlıklı bireylerin yaşamı reddetme tercihini içermediği, sadece hastalık ve sağlık yetersizliği nedeniyle acı çeken bireyle-

⁵² ORAL, s.57.

⁵³ SEVİNÇ, Murat (2002), "Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak: Açlık Grevleri", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C:57, S:1, s.134.

⁵⁴ GRAYLING, A.C. (2005), "Right to Die," British Medical Journal, No:330, s.799.

⁵⁵ SARISU, Alper (2005), "Ötanazi", <http://www.hukuki.net> (Erişim Tarihi: 20.12.2009).

⁵⁶ İNCEOĞLU, s.132.

rin acılarına son verilmesi isteğinin kabul edilmesini içerdiği iddiası⁵⁷ tam anlamıyla doğru değildir; ölme hakkı kavramı, intihar ve intihara yardım da kapsayan bir kavramdır. Ölme hakkıyla ilgilenen düşünür, hukukçu, hekim ve sağlık çalışanının birçoğu intihar ve intihara yardım kavramlarını ölme hakkı içinde incelemiş ve incelemektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Pretty isimli bayanın İngiltere aleyhine açtığı davada⁵⁸ ölme hakkı konusunu incelerken intihar ve intihara yardım konularını da ayrıntılı biçimde incelemiş ve kapsam dışı tutmamıştır.

Bireyin herhangi bir koşula bağlı olmaksızın yaşamayı reddederek ölümü seçme özgürlüğü tanınmanın ya da kendisine anlamsız gelen yaşamdan vazgeçebilmesinin kabulünün intiharı hukuksallaştırmak anlamına geleceği kuşkusuzdur. Görüşümüze göre hukuk, düzeni; intihar ise kaosu ifade eder.

Bireyin intiharı seçme özgürlüğünün tanınması toplumsal düzeni temelden sarsabilir. Bireyin içinde doğduğu topluma, ailesine, çevresine karşı ödevleri vardır, bireyin intihar ederek bu ödevlerinden sıyrılmasına izin verilmemelidir.

İntihara yardım da aynı sonuçları doğuracaktır.

İntihar ve intihara yardım kavramlarını kapsamaması nedeniyle de ölme hakkı kanaatimizce kabul edilebilir değildir.

Bununla birlikte kaza, hastalık veya başka bir sağlık yetersizliği nedeniyle aşırı derecede acı çeken, uygulanan tedavinin verdiği ızdırabın insanlık onuruyla bağdaşmadığı durumlardaki bireylerin acılarına son verilmesi istemi, yani ötanazi ayrıca incelenmelidir.

Yaşam hakkının dokunulmazlığına inanan birçok kimse benzer durumda kaldığında, kendisine ya da yakınlarına ötanazi uygulanmasını isteyebilmektedir⁵⁹.

57 İNCEOĞLU, s.132.

58 Bkz.s.8.

59 Bu konuda sekiz doktorun ülkemizde hasta yakınları ve meslektaşlarına yaptığı ankete katılan üçyüzyetmişbeş kişinin yarısı ötanazinin yasallaşması görüşünde olmuş, kendileri hakkında yakınlarına oranla daha rahat ötanazi isteyebildikleri görülmüştür. Bkz. <http://www.tumgazeteler.com> (Erişim Tarihi: 21.12.2009).

Bu konumdaki bireylerin ötanazi isteklerine cevap verilip verilmeyeceği konusundaki etik tartışmalar çözüme bağlanamamıştır. Etik tartışmalarda çözüme ulaşılmaması, hatta çözümsüzlüğün çözüm olarak kabulü ve herkesin kendi çözümüyle baş başa bırakılması doğal karşılanabilir. Ancak düşüncemizce hukuk hiçbir konuda çözümsüzlüğü kabul edemez ve ötanazi konusunda da çözümü olumlu veya olumsuz ortaya koymalıdır.

Kuşkusuzdur ki, birey hangi sağlık yetersizliği içerisinde olursa olsun, ne kadar ileri düzeyde acı çekerse çeksün devlet, toplum ve bireyler onu en kaliteli biçimde yaşatmak için üzerine düşeni yapmalıdır. Fakat bunun yapılmış olmasına rağmen, birey çektiği acı nedeniyle veya tedavinin insanlık onuru açısından dayanılmaz hale gelmesi nedeniyle yaşamına son verilmesini talep ederse ne olacağını hukuk düzenlemelidir.

Ülkemizin içinde bulunduğu Avrupa Birliğine üyelik sürecinde Avrupa ülkelerinin birçoğunda kabul gören, İtalya ve İspanya'da da halen yoğun biçimde tartışılan, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nce konunun ilk defa incelendiği ve henüz tek örnek olarak bulunan kararında da (üye devletler açısından yükümlülük olarak görülme de) bireylerin kendi yaşamları üzerinde seçim haklarına işaret edilen ötanazi konusunda, hukuk sistemimizin de düzenleme yapma gereğini duyması kaçınılmazdır.

Bireyin içinde bulunduğu sağlık yetersizliği, kaza veya hastalık nedeniyle aşırı derecede acı çekmesi, tedavinin verdiği rahatsızlığın insanlık onuruyla bağdaşmayacak duruma gelmesi halinde ilgilinin talep veya rızasına dayalı olarak yaşamına son verilmesine izin ya da yardım edilmesi düşüncemize göre yaşam hakkına aykırılık oluşturmayacaktır. Eğer bu konumdaki birey talepte bulunuyor veya rıza gösteriyorsa insanlık onuruyla bağdaşmayacak düzeyde acı çeken bireyin yaşamının, isteğine aykırı olarak korunmasına gerek olmadığı düşüncesindeyiz.

Anayasamızın 17. maddesi, herkesin yaşam hakkına sahip olduğunu hükme bağlarken istisna olarak meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili mercinin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına kanunun verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiillerini saymıştır. Bu durumda ölme hakkı adı altında bir hak kabul etmeye anayasanın engel olduğu ortadadır. Çünkü ölme hakkı bu istisnaların hiçbirine girmemektedir. Bununla birlikte Anayasamızın 17. maddesi ötanazinin

suç sayılmaması veya ceza indirimine konu yapılmasına engel de değildir. Aynı düşünceden hareketle 765 sayılı Türk Ceza Kanununun değiştirilmesi amacıyla Prof. Dr. Sulhi Dönmezer başkanlığındaki bir komisyon tarafından hazırlanan Türk Ceza Kanununun öntasarısında ötanazi uygulaması adeta bir ceza indirimi nedeni sayılmıştır. Görülmektedir ki yaşam hakkı ile beraber ve ona aykırı olmayacak biçimde ötanazi düzenlenebilir. Kanaatimizce bu hak saymak şeklinde değil, suç saymamak biçiminde yapılmalıdır.

La Rochefoucauld'un "Güneşe ve ölüme dik dik bakılmaz" sözü düşüncemize göre çok önemli bir gerçekliğin ifadesidir. İnsanlar iç dünyalarında yaşamın neden ve amacıyla ölüm kavramlarını sorgulasa da dış dünyada ölüme doğrudan bakmamakta, dolaylı yaklaşmayı tercih etmektedirler. Ülkemizde çok da uzak olmayan tarihte araçlarıyla trafiğe çıkan sürücülerin ilk yardım malzemesine ek olarak ceset torbası taşımalarını öngören düzenleme, toplumun her kesiminden tepki görmüş ve gündemden çekilmiştir. Bu örnek, insanların ölüme bakış açılarını ortaya koymaktadır. Bilincinde ölüme net olarak bakan insanlar, dış dünyada ölüme aynı netlikte bakmamaktadır. Bu nedenle hak saymak yerine suç saymamak yönteminin daha insani olacağını değerlendirmekteyiz.

Ötanazinin suç sayılmaması gerekliliğinin temel nedeninin acıma duygusu olduğu düşüncesindeyiz. Diğer canlılardan farklı olarak insan üst düzeyde acıma duygusuyla donatılmıştır. Bu acıma duygusu, içinde bulunduğu sağlık yetersizliği veya hastalık nedeniyle dayanılmaz acılar çeken ve artık iyileşme umudu kalmamış hastaların acılarının dindirilmesi isteğine, diğer deyişle yardım çağlığına genelde kayıtsız kalmaz. Aslında ötanaziye taraftar birey, bir insanın yaşamının son bulmasını arzu etmemekte, çektiği acının son bulmasını istemektedir. Kanaatimizce hukuk düzeni acıma duygusundan kaynaklanan bu insani çelişkiye değer vermelidir. Aksi halde iyileşmesi umudu kalmamış ve bu nedenle acı çeken, acısının sona erdirilmesi isteği yardım çağlığına dönüşmüş hastanın yaşam destek ünitesinin fişini çeken hekimle, yolda yanlışlıkla omzuna çarpan kişiyi sinirlenerek öldüren madde bağımlısı aynı şekilde, kasten öldürme suçundan dolayı yargılanacaktır. Düşüncemizce hukuk düzeni kötüye kullanımları engelleyecek biçimde, ötanaziyi suç olmaktan çıkartmalıdır. En azından ceza indirimi nedeni olarak düzenlemelidir. Fikrimizce Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin üye devletlere böyle bir yükümlülük yüklediğini saptayan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Pretty-İngiltere davasında verdiği kararında, satır arasında söylemek istediği de budur.

Sonuç

Bilinç taşıyan tek canlı olan insan devamlı olarak dünyayı tanıma ve anlama sürecindedir. Bilinçlenme süreci olarak da adlandırabileceğimiz bu süreçte insan çevresinde olanları sorgular. Bu sorgulama sürecinde yaşamın nedenini ve anlamını düşünmeyen insan yok gibidir. Yaşamın anlamı konusunda düşünen insan, belli koşullara bağlı olmadan veya hastalık, sağlık yetersizliği gibi nedenlerle yaşamaktan vazgeçme hakkı olup olmadığını çağlar boyunca düşünüp tartışmıştır. Bireyin yaşamayı reddetme ya da vazgeçme tercihini hukuk bir ölme hakkı olarak düzenlemeli midir? Bu sorunun cevabı halen tüm hukuk sistemlerinde yoğun biçimde aranmaktadır. Düşüncemize göre ölme tercihi bir hak olarak düzenlenemez. Normatif anlamda neredeyse tüm haklar doğmakla başlar ve ölmekle son bulur. Ölme hakkını tanımakla özgürlüğü yok etme özgürlüğünü tanımak arasında düşüncemize göre fark yoktur. Bireylerin yaşamı anlamsız bularak diledikleri zaman ölümlü tercih etmeleri, toplumsal ve hukuksal düzeni işlemez hale getirebilir.

Kaza, hastalık ve sağlık yetersizliği gibi nedenlerle aşırı derecede acı çeken, iyileşme umudu kalmayan bireylerin acılarının dindirilmesi isteği ayrıca değerlendirilmelidir. Avrupa ülkelerinin birçoğu ötanazi uygulamalarını suç saymamak ya da ceza indirimini getirmek eğilimindedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de konuyu ilk defa, ancak çok etraflı biçimde tartışmıştır. Avrupa Birliği üyeliği sürecindeki ülkemiz açısından da ötanazinin hukuksal anlamda tartışılması ve hukuksal çözüme kavuşturulması gerekmektedir. Düşüncemizce yaşam hakkına karşı olmadan ve onunla beraber ötanaziyi düzenlemek olanağı vardır. Düşüncemize göre ölme hakkı kabul edilmeksizin insani acıma duygusuna değer verilerek ötanazi suç sayılmaktan çıkartılmaktadır. Eğer hukuk sistemi böyle bir tercih yapmak istemiyorsa en azından kasten adam öldürme suçuyla ötanazi arasında ayırım yapmalı ve ceza indirimini getirmelidir.

KAYNAKLAR

- 1) ABAAN, Süheyla (1997), “Ötanazi: Hastalarımıza Borcumuz mu?”, Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi, S:5.
- 2) ARTUK, Mehmet Emin (1992), “Ötanazi”, Yargıtay Dergisi, C:18, S:3.
- 3) AYDIN, Erdem/ERSOY, Nermin (1994), “Tıbbi Etik’te Adalet İlkesi”, Türkiye Klinikleri Tıbbi Etik Dergisi, S:2.
- 4) BURLEGH, Michael (1994), Death and Deliverance: “Euthanasia” in Germany c. 1900 to 1945 (Cambridge Üniversitesi Yayını)
- 5) CHESSER, Eustace (1968), Why Suicide (Londra, Arrow Boks Yayını).
- 6) ÇAĞLAYAN, Muhtar (1966). “Ötanazi ve İntihar”, Adalet Dergisi, C:57, S:1.
- 7) ÇELİK, Faik (2005), “Türk Hukuk Sistemine ve Biyo-Hukuk Sözleşmesine Göre Ötanazi”, Kamu Hukuk Arşivi Dergisi, 2005 Kasım Sayısı.
- 8) DOWBIGGIN, Ian (2007), A Concise History of Euthanasia: Life, Death, God and Medicine (Rowmann-Littlefield Yayını).
- 9) DUTTGE, Gunnar (2005), “Avrupa’da Ölüm Yardımına İlişkin Gelişmeler”, Çev: Hakan Yaman, Kamu Hukuku Arşivi Dergisi, 2005 Kasım Sayısı.
- 10) EROĞUL, Cem (1993), “Ölüm Hakkı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C:48, S:1-4.
- 11) ERŞAN, Mesude(2009), “Ötanazi Cinayet mi Kurtuluş mu?” Hürriyet 16.12.2009.
- 12) FEYZİOĞLU, Metin (1993), “Açlık Grevi” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:43, S:1-4.
- 13) GORMALLY, Luke (1997). “Euthanasia and Assisted Suicide: Seven Reasons Why They Should Not Be Legalized”, <http://www.lifessues.net> (Erişim Tarihi: 20.12.2009).
- 14) GORSUCH, Neil McGill (2006), The Future of Assisted Suicide and Euthanasia (Princeton Üniversitesi Yayını).
- 15) GRAYLING, A.C (2005), “Right to Die”, British Medical Journal, No:330.

- 16) HOT, İnci/DOĞAN, Hanzade (2006), “Almanya’da Ötanaziye Yaklaşım”, Türkiye Klinikleri J Med Ethics, S:14.
- 17) <http://www.tumgazeteler.com> (Erişim Tarihi: 21.12.2009)
- 18) HURST, Samia A/MAURON, Alex (2003), “Asisted Suicide and Euthanasia in Switzerland: allowing a role for non-physicians”, British Medical Journal, February 2003.
- 19) İNCEOĞLU, Sibel (1999), Ölme Hakkı Ötanazi (İstanbul, Ayrıntı Yayını).
- 20) KARACA, Süleyman, “İnsan Hakları ve Hasta Hakları Bağlamında Ötanazi”, <http://www.yayin.adalet.gov.tr> (Erişim Tarihi: 07.09.2009).
- 21) KAYA, Ali (1994), “İslam Hukukuna Göre Ötanazi”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:6, S:2.)
- 22) KEENE, Michael (2002), Religion in Life and Society (Folens Limited Yayını).
- 23) KORFF, Douwe (2006), Yaşam Hakkı İnsan Hakları El Kitapları, No:8, (Avrupa Konseyi Yayını).
- 24) KUMAŞ, Gülşah (2005), Adana İlinde Çeşitli Hastanelerin Ötanazi Hakkında Düşünceleri (Yayınlanmamış Master Tezi, Adana, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü).
- 25) MAHMOOD, Kaiser (2008), “Difference Between Voluntary Active and Passive Euthanasia”, <http://www.rmj.org.pk> (Erişim Tarihi: 16.12.2009).
- 26) MAISONNAVE, Germen Aller, “Euthanasia, Eugenesia y Vida”, <http://www.mednet.org> (Erişim Tarihi: 02.02.2009).
- 27) MAJ, Jane, “Moral Law Based on Immanuel Kant’s Ethics and John Stuart Mill’s Argument for Utilitarianism”, <http://snonline.net> (Erişim Tarihi: 13.08.2009).
- 28) MATERSTVEDT, L J/KAASA, S (2002), “Euthanasia and Physician Asisted Suicide in Scandinavia”, Palliative Medicine, No:16.
- 29) MILL, John Stuart (2001), Utilitarianism 1863 (Batoche Boks Kitchener Yayını).

- 30) MURKEY. P.N/SINGH, K.S (2008), “Euthanasia [Mercy Killin], Journal of Indian Academy of Forensic Medicine, Vol:30, No:2.
- 31) ORAL, Gökhan (1997), “İntihar ve Adli Bilimler”, Yeni Symposium, C:35, S:2-3.
- 32) ÖZKARA, Erdem (2002), “Yardım mı Öldürme mi?” Radikal Gazetesi, 14.04.2002.
- 33) POLAT, Oğuz, “İntihar”, <http://www.adlitip.org> (Erişim Tarihi: 10.02.2009).
- 34) PRZYGODA, Pablo (1999), La Euthanasia y En Otros Paisos” Mediciana Buenos Aires, No:59.
- 35) RAVENSCROFT, Peter (1998), “The Right to Die”, <http://www.newint.org> (Erişim Tarihi: 21.12.2009)
- 36) REİSOĞLU, Seza (1983), “Hekimlerin Hukuki Sorumluluğu”, Sorumluluk Alanında Yeni Gelişmeler Sempozyumu (İstanbul, Mukayeseli Hukuk Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını).
- 37) RETTERSTOL, Nils (1993), Suicide: a European Perspective (Cambridge Üniversitesi Yayını).
- 38) ROSNER, Fred(1991), “Jewish Perspectives on Death and Dying”, Jewish Medical Ethics, Vol:2, No:1.
- 39) SARISU, Alper, “Ötanazi”, <http://www.hukuki.net> (Erişim Tarihi: 07.09.2009).
- 40) SAVCI, Bahri (1980), Yaşam Hakkı ve Boyutları (Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını).
- 41) SCHERER, Jennifer M/SIMON Rita James (1999), Euthanasia ant The Right of Die: A Comparative View (Rowman-Littlefield Yayını).
- 42) SEVİNÇ, Murat (2002). “Bir İnsan Hakları Sorunu Olarak: Açlık Grevleri”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C:57, S:1.
- 43) SEZER, Sezgi/KAYA, Pelin (2009), “Gelişimsel Açıdan Ölüm Kavramı”, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, S:13, s.151.
- 44) SOYASLAN, Doğan (1990), “Türk Hukuk Düzeni ve Açlık Grevi Yapan Kişilere Müdahale Sorunu”, C:16, S:3.

- 45) TAŞKIN, Ozan Ercan (2005), “Ceza Hukuk Bakımından Yasal Olmayan Tıbbi Müdahale”, Eskişehir Barosu Dergisi, S:6.
- 46) TERZİOĞLU, Arslan (1994). “Euthanasie (Ötanazi) ve Getirdiği Etik Sorunlar”, Türkiye Klinikleri Tıp Etiği Dergisi, S:2.
- 47) ÜLMAN, Yeşim Işıl (2007), “Yaşamın Sonu ile İlgili Tıp Etiği Sorunları” Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı (İstanbul, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayını).
- 48) WHITING, Raymond (2002), A Naturel Right to Die: Twenty-Three Centuries of Debate (Grenwood Yayını).
- 49) VELLEMAN, David (2007), “Against the Right to Die”, <http://www.clas.ufl.edu> (Erişim Tarihi: 21.12.2009).
- 50) ZASTROW, Charles/KIRST-ASHMAN, Karen K (2009), Understanding Human Behaviour and the Social Environment (Brooks/Cole, Cengage Learning Yayını).